

news letter

Mojmír Hampl: Osm poznámek na okraj krize eurozóny

Robert Holman:
Joseph Schumpeter
– 60 let od smrti

Jindřich Dejmek:
Josef Pekař – 140 let
od narození

Václav Klaus:
Spor o katedrálu
je vyřešen

Stanislav Příbyl:
60 let od zahájení
církevních
monstrprocesů

Tomáš Munzi:
Recenze – Lukáš
Kovanda: Příběh
dokonalé bouře

Osm poznámek na okraj krize eurozóny

Mojmír Hampl
viceguvernér České národní banky

1. Bylo nesmírně obtížné přesvědčovat v posledních letech mnohé ekonomy i neekonomy nejen u nás, ale i na evropských fórech, že euro není znakem kvality ekonomiky. A že sám fakt, že se v dané zemi eurem platí o kvalitě její hospodářské politiky, rozsahu nerovnováh či dlouhodobé konkurenceschopnosti mnoho nevyovídá. Bylo to heretické, odpadlické a prostě tak nějak „divné“ konstatování a to bez ohledu na to, že to byla fakta z mnoha statistik více než viditelná. Dnes je toto v zásadě triviální konstatování již jasně většině soudných pozorovatelů eurosvěta a já jsem nikoli spokojený, ale smutný. Smutný proto, že nerozumím, proč musíme vždy nejprve s tak mohutnou silou narazit do zdi, aby se věci před nárazem poměrně zjevně staly i věcmi všeobecně akceptovanými.

Optická iluze

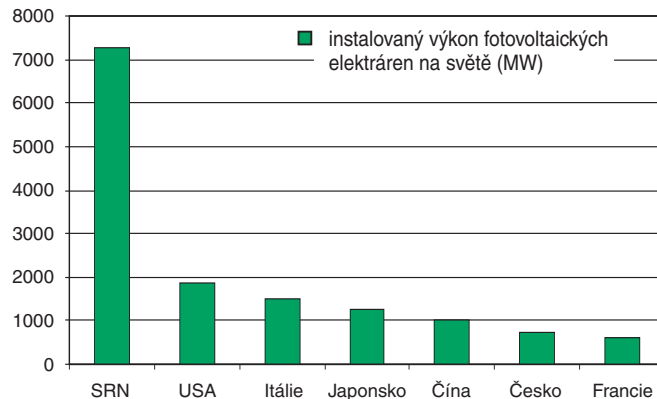
2. Bylo obtížné a heretické vysvětlovat, že zavedení eura nezpůsobilo to, co otcové zakladatelé čekali: nesladilo odlišnou strukturu rozdílných ekonomik a nezačalo eurozónu homogenizovat, nezpůsobilo též slibovaný hospodářský růst a především nevyutilo zásadní strukturální reformy v jednotlivých členských zemích. Právě s tímto vývojem přitom většina otců zakladatelů, s nimiž jsem měl

šanci mluvit, počítala. Stal se opak, když dar schovat se za záda měnového hegemonu, tedy Německa, tlak v mnoha slabších zemích eurozóny na reformy zpomalil. Vše dle principu: proč něco bolestivého dělat, když si můžu půjčovat za stejné sazby jako Němec, bez rizika tržní kurzové sankce a přitom utrácet dál jako Řek? A hle, dnes již totéž říká zcela otevřeně prezident nás všech – tedy myslím prezidenta Evropské rady Hermanna van Rompuye (rozhovor pro Financial Times, 14. 6. 2010). Včerejší hereze je dnešní hlavní proud, když i on sám tvrdí, že euro vytvářelo optickou iluzi neexistujících problémů pod povrchem.

3. Ano, euro přineslo snížení některých transakčních nákladů (například výnosy bank na Slovensku po zavedení eura klesly a to z nezanedbatelné části právě díky euru) a zejména nižší a méně proměnlivou inflaci. To však není tak obrovská výhra pro ty, kteří dokázali mít nízkou a stabilní inflaci i bez eura a přitom neztratit měnovou politiku jako přizpůsobovací nástroj a zároveň kurz jako dodatečný tržní bič na vlastní hospodářskou politiku. Sem řadím z našeho regionu Českou republiku či Polsko, které spouštělo režim cílování nízké inflace o něco později než česká centrální banka. Nic se nezměnilo na tom, že projekt eurozóny navíc od počátku příliš nepočítal s fenoménem konvergujících, tedy dohánějících ekonomik, pro něž je fixní kurz nemožný, pokud chtějí zároveň bohatnout a zároveň udržovat nízké nerovnováhy. Země s dlouhodobou

ČERVENCOVÝ GRAF CEPU

Česko – solární velmoc?

fixací kurzu může tedy vstoupit v zásadě jen, je-li v recesi (jako nyní Estonsko), anebo jen s rizikem narůstajících nerovnováh, pokud má naopak flexibilnější kurzový režim (jako dříve Slovinsko).

4. Kromě „probuzení“ mnoha pozorovatelů a publika nemá tedy současná krize eurozóny co objeveného říct o samotném dilematu vstupu dohánějící ekonomiky typu české do eurozóny, či o jeho časování. Nadále platí, že pro vzdání se vlastní měnové politiky musí země být dostatečně synchronizovaná s měnovou zónou, do níž vstupuje, musí být přiměřeně zkonvergovaná (tedy musí „dohatnout“ na úroveň cílované měnové zóny) a musí mít vytvořeny silné přizpůsobovací mechanismy jako náhražku za domácí měnovou politiku. Z tohoto pohledu je situace stále obdobná a vzácně symetrická: ČR není připravena na to vzdát se vlastní měnové politiky a euro není připraveno na to být pro ČR dobrou alternativní měnou. Všechny změny nálad a atmosféry v neprospěch eura v mnoha zemích mimo eurozónu (Švédsko, Polsko, ČR) jsou pouze intuitivním odrazem tohoto faktu, netvoří a nemění však tento fakt samotný. Výrazem této intuice jsou prohlášení podobná tomu, které učinil kandidát na polského prezidenta Komorowski, když prohlásil, že euro bude pro Polsko přijatelné teprve tehdy, až eurozóna poroste stejně rychle jako Polsko.

Ekonomické nerovnováhy

5. Nicméně eurozóna sama zůstává nehomogenní (jen pro dokreslení nehomogenity ekonomické – nejvyspělejší země eurozóny je dle HDP v paritě kupní síly zhruba čtyřikrát bohatší než ta nejméně vyspělá). Eurozóna není zřejmě nejen optimální jednotnou měnovou, ale ani jednotnou politickou oblastí a právě to druhé způsobuje, že těžko kdy bude tím prvním. Fakt neoptimální politické oblasti zřejmě vysvětluje, proč konstrukční vady eura jako měny byly od počátku tak zásadní. A jen na okraj, fakt významu kurzu pro přizpůsobení v ne-

homogenních zónách si jinak mnozí z bruselské elity uvědomují. Jinak by nemohli tlačit spolu s USA na Čínu, aby uvolnila kurz juanu k dalším světovým měnám. Problém nerovnováh Číny a zbytku

Eurozóna není zřejmě nejen optimální jednotnou měnovou, ale ani jednotnou politickou oblastí a právě to druhé způsobuje, že těžko kdy bude tím prvním.

světa při neflexibilním kurzu je přitom jen zvětšenou verzí nerovnováh uvnitř Evropy, pro něž však kurzové přizpůsobení nepřichází dle stejné elity v úvahu.

6. I přes všechno uvedené a přes to, že jsem jako mnozí sdílel obavy ze změkčení Paktu stability a růstu před sedmi lety, byl jsem i já v šoku z toho, jak rychle vzaly za své dvě pojistky, které si měnový hegemon na začátku projektu stanovil pro to, aby eurozóna měla pro něj smysl: tedy že země si navzájem nepomáhají, neboť každá zodpovídá za sebe, a že centrální banka neodkupuje dluhopisy jednotlivých zemí, protože by tak na úkor společné preference jedné měny pomáhala s individuální preferencí fiskální nezodpovědnosti jedné členské země. Nicméně ve větším šoku z toho byl zřejmě hegemon sám, zejména stoupenec tzv. německé měnové školy. Tím se totiž z původního projektu v první krizi stává projekt jiný, jen nikdo zatím neví jaký přesně.

Kruciální otázky

Proto dvě poslední poznámky, které dnes stále heretické jsou a obávám se, že zítra možná opět nebudou.

7. Stávající verze „integrační ideologie“ v EU vyčerpala již zřejmě svůj hospodářsko-politický a prorůstový potenciál. Je založena na prosté myšlence, že každý problém v EU vyřeší vždy a za všech okolností více integrace a více „zeštěnění“. Pokud se ukáže, že problémy přetrvávají, pak ve stejné dějové lince je to důkazem toho, že integrace je potřeba dodat ještě víc. Tato neflexibilní jednosměrka ovšem častěji a častěji naráží na poli-

tické limity, které v politicky přirozeně nehomogenní Unii nelze jednoduše překonávat a navíc ani jejich brutální překonání by nezaručovalo, že tato jednosměrka přinese více růstu a více blahobytu. Koneckonců obecně nikde na světě s výjimkou USA neplatí, že větší a lidnatější stát je automaticky stát bohatší. Je nyní na empirických ekonomech, aby prozkoumali, zda jsme se na pomyslné „Lafferově integrační křivce“ nedostali v EU již za bod, kdy dodatečná integrace nepřináší dodatečný růst blahobytu, ale naopak stagnaci.

8. Konkrétní dobré řešení nemá v dané logice tudíž ani „porouchaná“ eurozóna. Je v zásadě vzájemně neslučitelné, aby eurozóna v existující podobě zároveň umožňovala fiskální autonomii a zároveň se pokoušela o striktní vynuovení pravidel. Jedno vylučuje druhé a pokus dosáhnout obojího je obtížně dosažitelný, ne-li nemožný. Přesto se právě o to všichni dnešní konstruktéři budoucí eurozóny pokoušejí. Eurozóně

hrozí, že ji její konstrukční vady odsoudí do volby, zda chce být ne zcela funkční federací či ne zcela funkční měnovou zónou. Volba je to však tak obtížná a naráží na tolik omezení, že není vyloučena třetí varianta, typicky evropská: mnoho slov, předstírání řešení fundamentálního problému a snaha kupovat si čas. V zaběhnutém eurožargonu se tomu říká „muddling through“, neboli „protloukání se“ či „prolézání s bídou“. Jakkoli realistická, může to být také ta nejdražší cesta. A koneckonců dál může fungovat jen do okamžiku, dokud u solventních členů klubu existuje ochota tyto náklady hradit. Protože jde o tak zásadní otázky, měli bychom jim věnovat náležitou pozornost i jako nečlenská země eurozóny. Události tam se projeví i zde. A jestli je něco jistého, tak to, že tyto kruciální otázky jsou vposledku i pro naši zemi významnější, než otázka, kdy a jak ona sama do nějaké – zatím neznámé – podoby budoucí eurozóny přistoupí. ■

NABÍZÍME

CEP nabízí studii „Vyčerpání zdrojů – skvěle prodejný mýtus“ z pera známého českého ekonomu Mojmíra Hampla. Knížka se zabývá vztahem ekonomie a přírodních zdrojů, zkoumá skeptické názory o vyčerpání zdrojů a dokazuje jejich mylnost. Na konceptu „ověřených zásob“ a podceňování růstu poznání Hampl ukazuje, proč vyčerpání nemusí děsit. K publikaci napsal předmluvu Václav Klaus.

Cena: 100 Kč, 68 stran.

objednávky na www.cep.cz

Joseph Alois Schumpeter – 60 let od smrti

Robert Holman
profesor Vysoké školy ekonomické

V letošním roce si připomínáme šedesát let od úmrtí známého rakouského ekonoma Josefa Aloise Schumpetera. Byl vychován v tradici rakouské školy a vždy si vysoce cenil svého učitele a významného reprezentanta této školy Eugena von Boehm Bawerka. Záhy se však ve své teoretické práci vydal cestou, která se s touto školou příliš neslučovala. Narodil se v moravské Třešti v roce 1883 (ve stejném roce jako John Maynard Keynes). Jeho otec byl úspěšným podnikatelem a možná právě to inspirovalo syna k pozdějšímu teoretizování o významu podnikatele v kapitalistickém systému.

Zájem o Schumpetera

Schumpeter vystudoval práva a ekonomii na Vídeňské univerzitě. V letech 1909–1919 byl profesorem na univerzitách v Černovicích a v Grázu. Po rozpadu habsburské monarchie působil Schumpeter krátce (1919–1920) jako ministr financí v poválečném Rakousku, ale nebyl v této

V letošním roce si připomínáme šedesát let od úmrtí známého rakouského ekonoma Josefa Aloise Schumpetera.

funkci příliš úspěšný. Inicioval totiž inflační politiku, tedy přesný opak toho, co v novém Československu prosazoval ministr financí Alois Rašín. Naštěstí Rašín nařídil měnovou odluku od Rakouska: zatímco Rašínova deflační politika upevnila českou korunu, Rakouskem se přehnal hyperinflace, která znehodnotila úspory. Ani následně Schumpeterovo působení ve funkci prezidenta soukromé banky nebylo úspěšné, banka brzy zkrachovala.

Pak už se Josef Schumpeter věnoval akademické práci,

v níž konečně dosáhl zasloužených úspěchů. Nejprve vyučoval na univerzitě v Bonnu a od roku 1932, po emigraci do USA, působil na Harvardově univerzitě. Byl mužem vyhraněných názorů, mimo jiné proslul odporem vůči americkému prezidentu Franklinu D. Rooseveltovi a jeho hospodářské politice New Dealu. Schumpeter také neblaze nesl vzrůstající věhlas britského ekonoma Johna Maynarda Keynesa a růst vlivu Keynesových stoupenců v makroekonomii a hospodářské politice (svědčí o tom i širavě kritická recenze Schumpetera na Keynesovu knihu).

Ze zpětného pohledu ale vidíme, že přinejmenším v akademických kruzích nebyl Schumpeter nakonec Keynesem zastíněn. V roce 1983, u příležitosti stého výročí narození obou ekonomů, napsal Peter Drucker v magazínu Forbes, že nikdo sice nebyl v meziválečné době vlivnějším ekonomem než Keynes, ale zároveň Drucker předpovídal, že to bude Schumpeter, kdo bude formovat ekonomické myšlení a hospodářskou politiku v příštích letech (Peter Drucker: *Modern Prophets – Schumpeter or Keynes?* Forbes, 23. května 1983).

A přinejmenším u vědeckého vlivu se zřejmě trefil. Až do 90. let počet citací děl obou autorů rostl podobným tempem (Keynes měl od 70. let mírně navrch). Kolem roku 1990 však přichází změna – zatímco počet citací Schumpeterových textů roste, počet citací Keynesových děl zůstává přibližně stejný – viz Arthur M. Diamond, Jr.: *Schumpeter vs. Keynes: „In the Long Run Not All of Us Are Dead“: Journal of History of Economic Thought* 31 (2009), č. 4. To

naznačuje rostoucí zájem o Schumpeterovo dílo.

Role podnikatele

V dnešní ekonomii objevíme živý zájem o zkoumání vlivu inovací a jejich nositelů – podnikatelů. A byl to právě Schumpeter, kdo obohatil moderní ekonomii o teorii podnikatele. Učinil to již v knize „Teorie ekonomického vývoje“ (1912). Ačkoliv byl velkým příznivcem Léona Walrasa a jeho teorie ekonomické rovnováhy, uvědomoval si, že teorie rovnováhy (která je stále základem soudobé ekonomie) není dostatečná pro vysvětlení nejdůležitějších ekonomických problémů.

Ze zpětného pohledu vidíme, že přinejmenším o akademických kruzích nebyl Schumpeter nakonec Keynesem zastíněn.

V soudobých neoklasických modelech ekonomické rovnováhy, které stále představují nejpoužívanější metodu standardní ekonomické analýzy, není totiž žádné místo pro podnikatele. Jinak řečeno, podnikatel je v tomto modelu pouze vnější silou; existence podnikání a podnikatelských inovací se sice předpokládá, ale nevysvětluje. Neoklasická ekonomie nahlíží na inovace jako na náhodné události, nebo je zahrnuje pod pojem technologického pokroku, který „prostě probíhá“.

Schumpeter si však uvědomoval, že inovace „jen tak“ samy od sebe nevznikají, ale jsou dílem podnikatele – inovátora. Inovace jsou hlavní funkcí podnikatele, schopnost a touha inovovat jej charakterizují a odlišují od jiných ekonomických subjektů. Schumpeter často zdůrazňoval, že podnikatel není pouhý mechanický kalkulátor zisku, ale člověk tvořivý a aktivní, jehož cílem je dosáhnout něčeho velkého a pozitivního. Je jasné, že právě tito lidé jsou hybateli ekonomického pokroku (i když se obtížně včleňují do zjednodušených

neoklasických rovnovážných modelů).

Schumpeter dále rozvinul svou teorii podnikatele a podnikatelských inovací o hypotézu tzv. tvořivé destrukce (creative destruction). Tyto destrukce jsou vyvolávány velkými inovacemi (novými technologiemi, novými produkty, objevy nových trhů), které zásadně naruší dosavadní rovnováhu a stabilitu ekonomiky. V důsledku takových inovací jsou pak zdroje přemístovány, někteří lidé přicházejí o práci, mizí některé podniky, dokonce celá odvětví mohou zažívat krizi. Toto je podle Schumpetera tvořivá destrukce. Teprve následně se ekonomika může dostat do nové rovnováhy, která je ovšem charakterizována vyšší produktivitou a životní úrovní.

Každá rovnováha, může-li vůbec o něčem takovém mluvit, je však dočasná a neustále narušovaná novými inovacemi a následnými tvořivými destrukcemi. Odpor vůči takovým změnám a volání po klidu a stabilitě nejsou rozumné, bez inovací a tvořivých destrukcí by neexistoval hospo-

Byl to právě Schumpeter, kdo obohatil moderní ekonomii o teorii podnikatele.

dářský pokrok. Schumpeter i cyklický vývoj tržní ekonomiky vysvětluje v kontextu své teorie podnikatelských inovací – každý hospodářský cyklus je vyvolán vzednutím a následným vyčerpáním vlny inovací, je proto jedinečný a neopakovatelný. Jakákoli „proticyklická politika“ je tudíž jen brzdou pokroku.

Vize kapitalismu

Schumpeterova teorie podnikatele – inovátora zaplnila významnou mezeru v neoklasické ekonomii, protože poskytuje vysvětlení snad nejvýznamnější hybné síly kapitalistického systému. Podnikatele permanentně motivuje k ino-

vacím samotná podstata kapitalistického systému – touha po zisku. Schumpeterova vize kapitalismu není slučitelná s neoklasickým modelem dokonalé konkurence, kdy ve stavu rovnováhy již žádné ziskové příležitosti neexistují, protože všichni už všechno vědí. Naopak monopol má podle Schumpetera významnou funkci – právě možnost získání dočasného monopolu z inovace umožňuje podnikatelům docílit vysokých zisků. Zisk je hnacím motorem podnikatelských inovací a ty jsou

zas motorem ekonomického pokroku.

Poslední knihou Josefa Schumpetera bylo monumentální dílo z oboru dějin ekonomického myšlení „Historie ekonomické analýzy“ (1964). Z této knihy, v níž autor zasadil ekonomické myšlení do širokého spektra obecného společenského myšlení a ukázal, jak je ovlivněno kulturou, politikou a morálkou své doby, pochopíme autorovu obdivuhodnou sečtělou a nespornou šíři a hloubku jeho poznání.

Nalezneme zde i jeho (dodnes užívaný) pojem „ricardiánská neřest“, což je způsob teoretizování, kdy vědec vytvoří velice zjednodušený a abstraktní teoretický model, který přitom nepodpoří žádným empirickým výzkumem a fakty, ale přesto z něj vyvozuje silné a přímočaré závěry a hospodářsko-politické požadavky. Tuto neřest připisoval Schumpeter také Keynesovi. V knize také nalezneme pojem „předanalytická vize“, kterou musí mít vědec nejprve, aby teprve mohl roz-

vinout teorii a výzkumnou práci. V úplném dokončení knihy Schumpeterovi bohužel zabránila jeho smrt a kniha, dopsána jeho manželkou, byla vydána až čtrnáct let po jeho úmrtí.

Josef Schumpeter si získal široké mezinárodní uznání jako teoretický ekonom a historik ekonomického myšlení. Nikdy sice nenašel žáky a pokračovatele, kteří by vytvořili jeho vlastní ekonomickou školu. Přesto by bylo možné mluvit o jakési svěbytné „schumpeterovské“ ekonomii. ■

Josef Pekař – 140 let od narození

Jindřich Dejmek

Historický ústav Akademie věd ČR

Na jaře, dne 12. dubna, uplynulo sto čtyřicet let od chvíle, kdy se v Malém Rohozci u Turnova narodil jeden z budoucích největších českých historiků první poloviny dvacátého století, Josef Pekař. Selský synek, kterého již v letech gymnaziálních studií v Malé Boleslavi přitahovala minulost rodného kraje s dominantním Valdštejnem a dalšími hrady, vystudoval na přelomu osmdesátých a devadesátých let historii na české univerzitě v Praze. Tam jej také výrazně ovlivnily lekce zakladatelů moderní české pozitivistické historiografie, Jaroslava Golla a Antonína Rezka, a v jejich stopách se – již jako zrající historik – Pekař vydal i po té, co absolvoval další studia v Erlangen a Berlíně. Od roku 1897, kdy se habilitoval na filozofické fakultě, byl až do jeho smrti v lednu 1937 celý Pekařův další profesní život spjat s historickým seminářem na této vysoké škole, kde také vychoval desítky úspěšných dějepisců, v tom i řadu příštích univerzitních pedagogů.

Rozsáhlé dílo

Pekařovo historické dílo bylo mimořádně rozsáhlé a z hlediska chronologické

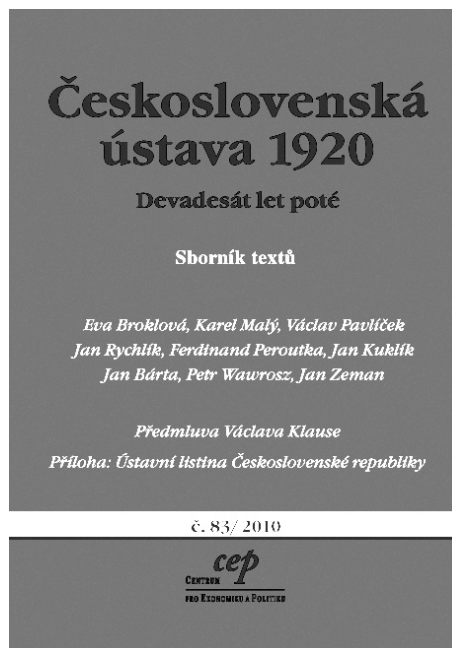
ho obsáhlo prakticky většinu důležitých epoch národních dějin od raného středověku až po jeho současnost, kterou – jako bytostný homo politicus – nejen bedlivě sledoval, ale také glosoval ve svých denících a v neposlední řadě i v žurnalistických komentářích. Jako zrajícího dějepisce Pekaře nejprve v devadesátých letech 19. století upoutala osobnost známého vojevůdce Albrechta z Valdštejna, jehož vrcholná životní léta vykreslil v knize *Dějiny valdštejnského spiknutí 1630–1634* (1896). Další zájmy jej sice odvedly k dějinám středověku. Sedmnácté století, do té doby nepřilíživě studované období, jej však lákalo i v příštích dekadách a takřka na sklonku své životní dráhy se vrátil i k Valdštejnovi, jemuž věnoval i své poslední velké dílo.

V prvních letech nového století se Pekař na nějakou dobu pohroužil do studia raně středověkých legend o českých svtcích, z něhož vzešel mimo jiné pečlivý rozbor tzv. Kristiánovy legendy, kterou – jak pozdější bádání ukázala, oprávněně – datoval už do desátého století. Ještě před první světovou

válkou se však svojí tvorbou znovu vrátil do sedmnáctého století (a do rodného kraje), a ve dvoudílné *Knize o Kostí* (1909–1911) zobrazil jednak život raně barokního panstva, jednak jejich selských poddaných na tomto tehdy černínském panství.

Jak z hlediska historicko-metodologického, tak z hlediska tematického i jazykového bývá přitom právě toto dílo, naposledy vydané ještě v devadesátých letech i s neúplnou třetí částí, hodnoceno jako zřejmě jeho nejvýznamnější spis. ▶

NABÍZÍME

CEP nabízí sborník č. 83/2010 „Československá ústava 1920 – devadesát let poté“, do něhož přispěli **Eva Broklová, Karel Malý, Václav Pavlíček, Jan Rychlík, Ferdinand Peroutka, Jan Kuklík, Jan Bárta, Petr Wawrosz a Jan Zeman**. V příloze najde čtenář zákon č. 121/1920 Sb. ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky. Editorem sborníku je **Marek Loužek**. Předmluvu napsal prezident **Václav Klaus**.

Cena: 70 Kč, 142 stran.

objednávky na www.cepin.cz

Spor o smysl českých dějin

Zajímavé byly názory a postoje Pekaře, nepochybného českého patriota, za světové války, kdy se rozhodovalo o celé budoucnosti národa. Pekař byl již předtím – jako ostatně většina české občanské politiky – přesvědčeným

Pekařovo historické dílo bylo mimořádně rozsáhlé a z hlediska chronologického obsáhlo prakticky většinu důležitých epoch národních dějin od raného středověku až po jeho současnost

zastáncem tzv. českého státního práva a za ideální tedy považoval, aby byl obnoven český stát v nějaké decentralizované formě habsburského soustátí, k čemuž ovšem, dojde, v případě válečného úspěchu ústředních mocností nemohlo dojít.

V možnost rozpadu monarchie Pekař dlouho nevěřil a – na rozdíl od řady svých kolegů z univerzity – tedy nepodpořil ani iniciativy českých intelektuálů, např. spisovatelský manifest, podporující české národně- a státně emancipační hnutí – často již v souvis-

losti s Masarykovým odbojem na Západě. Na tyto postoje navazovaly i názory konzervativně laděného Pekaře po vzniku Československé republiky.

Jako vlastenec její zrod samozřejmě uvítal, příkře však odmítal (a publicisticky kritizoval) řadu procesů, provádějících celkový revoluční pohyb, např. útoky na pozice katolické církve, proti šlechtickým velkostatkům cílenou pozemkovou reformu, atd. Tak se Pekař, v té době již jeden z nejrespektovanějších českých historiků, postupně zařazoval do široké (a ovšem ideově velmi nesourodé) fronty kritiků tzv. Hradu v čele s prezidentem Masarykem,

V možnost rozpadu monarchie Pekař dlouho nevěřil.

s nímž zkřížil své intelektuální zbraně v tzv. sporu o smysl českých dějin už před válkou.

Pojetí husitství

Pekařovy kritické postoje k řadě dobových jevů včetně verbálního dovolávání se husitských tradic levou částí českého politického spektra se nesporně promítly i do jeho dalších prací historických, především do jeho nejrozsáhlejšího díla *Žižka a jeho doba*

(1924–1933). Právě v tomto čtyřsvazkovém opusu, v němž husitského vojevůdce vykreslil jako v zásadě středověkého náboženského fanatika, a v němž vyexponoval negativní dopady revolučního běhnutí, lze vyčíst i mnohé z autorových postojů k jeho současnosti, což samozřejmě vyvolalo kritické reakce nejen u levicově orientovaných autorů, ale např. i u liberála (a jinak Pekařova přítele) Kamila Krofty.

Pekař však nezakrýval i některé pozitivní výsledky husitství, jakými bylo mimo jiné nesporné posílení české národní ideje a češství v království vůbec, a v tomto smyslu je také začlenil do vlastní koncepce národní historie. V ní totiž – na rozdíl od mnoha tehdejších historiků, filozofů a dalších intelektuálů včetně Masaryka – nechtěl hledat jakýkoliv vyšší „smysl“, ale naopak zdůrazňoval, že její samotnou podmínkou a současně nosnou osou je myšlenka národní.

Brilantní, v některých ohledech ovšem kontroverzní historik Josef Pekař zemřel v lednu 1937. Celý následující osud jeho díla ale jasně dokládá sílu (a ovšem i jistou rozporuplnost) jeho národně konzervativních ideálů a ná-

zorů. K jeho odkazu se hlásili jak někteří konzervativní katolíci (ač Pekař byl ve věcech víry skeptikem), tak nacionalisté (i když se opakovaně vyslovoval pro dohodu s domácími Němci, jejichž představi-

Po svém vyřešil Pekařův odkaz komunistický režim, který po roce 1948 nechal všechna jeho díla z knihoven vyřadit.

telé toho také později, i v čase protektorátu, zneužívali).

Po svém vyřešil Pekařův odkaz komunistický režim, který po roce 1948 nechal všechna jeho díla z knihoven vyřadit. Ne náhodou se tak počátkem roku 1990 objevily v knihkupectvích hned dva sborníky jeho textů a postupně byla reeditována i většina z jeho stěžejních děl, naposledy velká monografie o Valdštejnovi. Pekařovo imperativní *dictum*, že „že jsme částí duchovního kolektivu žijícího od staletí a do staletí budoucích putujícího s toužou základní snahou: zachovat, zesílit, zušlechtit svou individualitu mezi národy...“, si totiž uchovává platnost i po osmi dekáдах od napsání. ■

Nakladatelství C. H. Beck

VLADIMÍR JENÍČEK A KOL.

Vyvážený rozvoj

Na globální a regionální úrovni

Brožované, cca 160 s., obj. č. BEK 32
ISBN 978-80-7400-195-6

Publikace lze objednat
s 5% slevou v e-shopu na adrese
www.beck.cz

nebo písemně na adrese:
Nakladatelství C. H. Beck
Řeznická 17, 110 00 Praha 1
tel.: 225 993 959, fax: 225 993 920
e-mail: beck@beck.cz

VLADIMÍRA DVOŘÁKOVÁ A KOL.

Evropeizace veřejné sféry

Brožované, cca 160 s., obj. č. BEK 30
ISBN 978-80-7400-193-2

Spor o katedrálu je vyřešen*

Václav Klaus

Chtěl bych zahájit poděkováním arcibiskupovi pražskému Dominiku Dukovi a dalším významným představitelům české katolické církve za zásadní příspěvek k vyřešení dlouhotrvajícího sporu, který poškozoval vztahy státu a církve a již dlouhou dobu ne-

* Vystoupení prezidenta republiky po podpisu Slavnostního prohlášení o úpravě vzájemných vztahů při péči o Katedrálu sv. Víta, Václava a Vojtěcha. Pražský hrad, 24. května 2010

produktivně rozděloval naši společnost. Jsme oba přesvědčeni, že cestou k řešení problémů je hledání vstřícného a vzájemně přijatelného řešení, a to nejen pokud jde o tuto konkrétní záležitost. Kéž by tato dohoda byla příkladem či dokonce inspirací i pro řešení jiných závažných problémů, které bude nezbytné v zájmu naší země řešit v následujícím období.

Právě podepsaným prohlášením končí soudní spor o Katedrálu a některé další nemovitosti na Pražském hradě. Stát a katolická církev budou společnými silami, tak jak tomu bylo po celá dlouhá minulé staletí, pečovat o Katedrálu, kterou shodně vnímají jako výjimečný národní symbol v je-

ho historickém, duchovním i kulturním významu. Církev bude o katedrálu pečovat jako o metropolitní chrám a stát jí k tomu bude vytvářet a zajišťovat potřebné materiální podmínky. O údržbu a provoz této prvořadě národní památky budou stát a církev pečovat společně.

Novinkou je zřízení Rady tvořené tzv. držiteli klíčů od Korunní komory (prezident republiky, pražský arcibiskup, předsedové obou parlamentních komor, předseda vlády, probošt Metropolitní kapituly u sv. Víta a pražský primátor), kteří na nejvyšší úrovni reprezentují stát i církev, tj. širokou veřejnost věřící i laickou. Tato Rada bude posuzovat zásadní otázky údržby a provozu

Katedrály a bude dohlížet na péči o ní.

Stát prostřednictvím Správy Pražského hradu poskytne Metropolitní kapitule k bezplatnému užívání dvě budovy na Pražském hradě – tzv. Staré probošství a tzv. Mladotův dům pro její potřeby při péči o metropolitní chrám.

Materiální péči o údržbu a provoz Katedrály bude tak jako dosud zajišťovat a ze svého rozpočtu financovat Správa Pražského hradu.

Jsem velmi rád, – a věřím, že spolu se mnou i celá česká veřejnost – že se podařilo tuto dohodu připravit a podepsat a ještě jednou chci poděkovat panu arcibiskupovi Dukovi i všem dalším, kteří ji připravovali. ■

Šedesát let od zahájení církevních procesů

Stanislav Příbyl

Teologická fakulta JU

Vykonstruovaný proces s deseti představiteli katolických církevních řeholí, první svého druhu vedený proti představitelům církví v totalitním Československu, zvaný oficiálně „Machalka a spol.“, byl zahájen dne 31. března 1950. V procesu padly tresty dlouhodobého vězení včetně jednoho trestu doživotního. Hned v dubnu a květnu téhož roku pak následovala hromadná nucená internace všech řeholníků do tzv. centralizačních klášterů, ve skutečnosti prakticky koncentračních táborů, která byla provedena způsobem připomínajícím nejspíše vojenskou operaci a dostala tak výstižnou přezdívku „bartolomějská noc“. Mužské řeholní řády tím byly totalitním režimem nezákonně zlikvidovány, stáhly se do podzemí a směly obnovit svoji svobodnou činnost až v roce 1989.

Nesmírná brutalita

Četné další církevní procesy, především s vybranými

hierarchy a kněžími, pak měly následovat. Za tehdejších okolností bylo totiž třeba postavit před soud exemplárně alespoň jednoho zástupce nejvyšší církevní hierarchie. Tím měl být světicí biskup olomoucký Stanislav Zela. V procesu s upřesňujícím názvem „s pomocníky biskupů“ bylo společně s biskupem Zelou odsouzeno 2. prosince 1950 dalších osm církevních představitelů, z nichž je naší veřejnosti nejznámější opat Anastáz Opasek (+1999).

Státní prokuratura se souhlasem ministerstva spravedlnosti rozhodla ještě před průběhem procesu o výši trestů, přičemž opatu Opaskovi měl být navržen až trest smrti. Režim vůbec prolomil svojí tehdejší brutalitou i některá tabu; například v „babickém“ procesu nechal skutečně popravit tři kněze, což však vzhledem k tomu, že se nestyděl popravit ani ženu Miladu Horákovou, vlastně nijak zvlášť nepřekvapuje.

Komunistický režim ve své politice vůči církvím a jejich představitelům používal osvědčenou mocenskou metodu „rozděl a panuj“. Vedle duchovních, kteří se nedali zlomit, se našli také ke kolaboraci ochotní kněží „míroví“. Například želivský premon-

strátský opat Vít Tajovský, nejznámější z odsouzených v procesu s řeholníky (+ rovněž 1999), si odpýkával dvacetiletý trest, zatímco papežem za kolaboraci s režimem exkomunikovaný kněz Josef Plojhar byl v těžké době ministrem.

Také je zřejmé, že církev, jež měla své centrum ve vatikánském „špionážním centru“, byla režimu jistě větším trnem v oku, nežli církev, jejíž moskevské ústředí bylo ovládáno sovětskou tajnou službou. Právě proto se režim rozhodl zlikvidovat tu část katolické církve, která slaví východní byzantský obřad, tedy církev řeckokatolickou, a přivítat ji nuceně k církvi pravoslavné. Za zinscenovaném tzv. Prešovském soboru, církevní synodě, která nemohla být legitimní, protože na ní nebyl přítomen jediný řeckokatolický biskup, bylo 28. dubna 1950 rozhodnuto o přivtělení celé této církve k církvi pravoslavné. Činnost řeckokatolické církve mohla být obnovena až v důsledku politického uvolnění v době „pražského jara“ roku 1968.

Dar svobody

Často se dnes hovoří o potřebě vyrovnat se s minulostí, avšak ne vždy je jasné, na co by se měly v takovém vyrovnání klást důrazy. Pohled na

hrůzné činy komunistického režimu, zejména v jeho stalinistickém období, by nás měl vést především k chápání dnešních svobodných demokratických poměrů jako mimořádně vzácného daru.

Vyrovnat se s minulostí tak například znamená, že i některé současné problémy ve vztazích církví se státem se nemusí hned označovat za „návrat do tuhých padesátých let“. Osudy těch, kdo byli vězněni, mučení a ponižováni za svoji náboženskou nebo jinou pro režim nepřijatelnou příslušnost, nás mají především upomínat na svobody, kterých dnes na rozdíl od jejich tehdejších osudů požíváme.

Ty jsou svými bezprostředními účinky pro naše současné životy daleko zásadnější, než odsouzení toho či onoho příslušníka komunistického represivního aparátu za jeho účast v inscenovaných procesech, ať už bychom si to mohli sebevíce přát. Náš současný aparát demokratického státu tak sice mnohdy působí jako nedůsledný nebo těžkopádný, ale je třeba v této souvislosti pamatovat na to, že aparát totalitního státu byl naopak až přesprávil důsledný, zejména pokud mu šlo o mstu vůči skutečným či jen domnělým odpůrcům režimu. ■

ZPRÁVY ZE SEMINÁŘE

Trianonská smlouva – devadesát let poté

V pondělí 31. května 2010 uspořádalo Centrum pro ekonomiku a politiku seminář „Trianonská smlouva – devadesát let poté“. Na panelu, který moderoval prezident Václav Klaus, vystoupili Jindřich Dejmek z Historického ústavu Akademie věd ČR, velvyslanec ČR v Rakousku Jan Koukal, Jiří Němec z Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Štefan Šutaj ze společenskovo vědního ústavu Slovenské akademie věd a vedoucí Kanceláře prezidenta republiky Jiří Weigl.

Jindřich Dejmek zasadil trianonskou smlouvu do rámce celého post-versailleského systému. Mírové konference (trianonská a pařížská) stanovily hranice států ve střední Evropě, které jsou dodnes považované za neměnné. Cílem mírových smluv z Versailles a Trianonu 1919–20 bylo vytvoření nového evropského i světového řádu, který by byl podle představ amerického prezidenta Woodrow Wilsona „bezpečný pro demokracii“. Kořeny nového uspořádání sahají hluboko do 19. století. Po první světové válce z několikaletých sedmi velmocí vzniklo na základě práva národů na sebeurčení 14 nových států. Rozpad habsburské říše ve střední Evropě byl spontánním procesem. Proti versailleskému systému přirozeně protestovaly země, které ztratily své dosavadní dominantní postavení.

Jan Koukal rozebral rozdíl mezi rakouským a maďarským pohledem na první světovou válku. Přestože se habsburská říše rozpadla podobně jako uherský stát, reakce Rakušanů na versailleský systém byla smířlivější než Maďarů. V Maďarsku 30. let vládl největší nacionalismus v Evropě. Maďarům se nelíbilo, že mimo hranice trianonského Maďarska zůstaly tři miliony Maďarů. Cílem mírových jednání bylo srazit Německo a Maďarsko na kolena. Zpochybňování hranic a územní celistvosti v sou-

časné politice bychom rozhodně neměli podceňovat. Národní bezpečnost by měla stát i nadále v popředí. Češi by měli být pevní v otázkách Benešových dekretů a měli by stát za Slováky v debatě o maďarském zákonu o státním občanství.

Jiří Němec analyzoval trianonské trauma a argumentační základ revizionistické politiky meziválečného Maďarska. Na rozdíl od vestfálského míru z let 1645–1648, utrechtického mírového kongresu z let 1712–13 a Vídeňského kongresu z let 1814–15 nebyla mírová konference po první světové válce vyváženým jednáním vítězů a poražených. Poražené země musely smlouvy přecházet a podepsat. Rozčarování z takového stavu věci a poměrně tvrdých podmínek míru vyvolaly ve veřejnosti poražených států dojem, že jde o nespravedlivý a nerealistický diktát. Maďarsko se muselo zříci 72 % území dřívějších Uher a 13 milionů obyvatel. 4. června 1920 byl v Maďarsku státní smutek. Na Trianon je v Maďarsku nahlíženo jako na největší národní katastrofu.

Štefan Šutaj rozebral variace stop Trianonu v historické paměti Slováků a Maďarů a instrumentalizaci Trianonu v politické praxi. Trianon je dodnes pro Maďary traumatem, symbol národní katastrofy, národního ponížení, utrpení a neštěstí. Kdo se zastává Trianonu, není hrdina, ale národní zrádce a kolaborant. Pro ČR byla Trianon příležitostí vymanit se z rakouského a uherského státu, záchranou jazyka a národní identity. V průběhu dějin se objevily v Maďarsku čtyři řešení Trianonu: 1. princip územní integrity – návrat velkého Maďarska, 2. etnická revize, 3. příhraniční revize a institucionální propojení Maďarů po celém světě (čehož výrazem je i zákon o dvojím občanství), 4. evropská integrační vize či revize – Schengen.

Jiří Weigl vložil trianonskou smlouvu jako součást versailleského systému mírových smluv vítězů první světové války. Mírové smlouvy odrážely snahu vítězů, hlavně Francie, pojistit se proti opakování válečné tragédie zásadním oslabením Německa a jeho spojenců a vytvořením spojeneckého systému nových států na německých východních hranicích. Připustíme-li pokusy o napařování historie, neznamená to, že stvoříme historii milosrdnější a ohleduplnější. Znamená to, že chceme minulé konflikty oživit a vybojovat znovu, za jiného rozložení sil, které je dnes pro někoho výhodnější než v minulosti. Weigl kritizoval rozhodnutí nově zvoleného maďarského parlamentu z 27. května 2010 změnit dosavadní maďarský zákon o státním občanství a umožnit všem občanům jiných zemí, kteří se považují za etnické Maďary, získání maďarského občanství. Je to podobně nesmyslné, jako by Rusko chtělo udělovat občanství Rusům žijícím v postsovětských státech.

V diskusi prezident **Václav Klaus** připomněl pohřeb Jozsefa Antalla v roce 1993, na němž měl vůdce Maďarů v Rumunsku hodinovou smuteční řeč o trianonské tragédii. Podobně jej zaujal maďarský prezident László Sólyom, když na schůzce Visegrádské čtyřky vložil Schengen jako překonání Trianonu. Ministr zahraničí Jan Kohout vyjádřil přání, aby se Trianon

stal tématem pro historiky a politology, ale ne součástí současných mezistátních jednání. Maďarský velvyslanec v ČR László Szóke prohlásil, že Maďarsko bude i v budoucnu Trianonskou smlouvu dodržovat, ačkoli tento diktát způsobil mnoha lidem utrpení a smutek. Václav Klaus ml. se zeptal, proč chyběla reakce evropských politiků na novelu maďarského zákona o občanství. Pavel Řežábek označil za přirozené, že po prohrané válce prožívá poražený traumata.

V závěru Jindřich Dejmek prohlásil, že princip sebeurčení národů byl životaschopný. Všechny územní klauzule byly potvrzeny mírovou smlouvou z roku 1947. Jan Koukal vyjádřil údiv, že se tyto staré události znovu dostávají na scénu s takovou silou. Jiří Němec upozornil, že Rakousko bylo první světovou válkou postiženo rovněž ohromně, ale smířilo se s Versailles rychleji. Štefan Šutaj podotkl, že spolupracuje i s maďarskými historiky, jeho pohled určitě nebyl jednostranný. Podle Jiřího Weigla ignorování maďarského zákona o občanství ze strany EU není nejlepší taktikou. Diplomatické konflikty a obavy jsou oprávněné. Podle prezidenta Klause je legitimní o těchto věcech hovořit. Co se stalo v Maďarsku v souvislosti se zákonem o dvojím občanství, jej trápí. Nejde o obviňování Maďarska, nýbrž vyjádření našich oprávněných obav. ML

Předplatné na rok 2010

Předplatné zahrnuje pravidelný newsletter, sborníky a ostatní publikace, pozvánky na semináře.

- Základní cena předplatného činí 660 Kč.
- Sponzorské předplatné je od 1000 Kč.

Předplatné lze hradit prostřednictvím převodu z účtu, složenkou, případně v hotovosti v kanceláři CEPu, nebo na semináři. Více viz

<http://www.cep.in.cz>

RECENZE – LUKÁŠ KOVANDA: PŘÍBĚH DOKONALÉ BOUŘE

Tomáš Munzi

VŠE a Collegio Carlo Alberto v Turíně

Knížka Lukáše Kovandy „Příběh dokonalé bouře“ (Praha, Mediacop 2009) je unikátním záznamem události globálního finančního krachu z podzimu 2008, který znenadání nejen zasáhl celý svět, ale paradoxně otrásl důvěryhodností celé ekonomické vědy. Nejexaktnější společenská věda věnující se otázkám lidského jednání a racionality „padla na kolena“. Většina ekonomů, kteří na obzoru nic špatného neviděli, se museli cítit asi hůře než naši předci, kteří se v jeskyních skrývali před nevysvětlitelným „božským“ hromobitím. A mají proč.

Knížka Lukáše Kovandy „Příběh dokonalé bouře“ je unikátním záznamem události globálního finančního krachu z podzimu 2008.

Ekonomie totiž nestojí jen na empirii, ale zejména na teorii, tedy na něčem, co dokáže uchopit prozatím jen lidská racionalita. A ta, především větev misosovsky a hayekovsky „rakouská“, jak ukazuje Kovanda ve svém úvodním příspěvku, onu dokonalou bouři s přehledem znala, a ne že ne. V životě nelze nic vrátit nazpátek, žije se takřikajíc „naostro“, a proto ekonomové musí být po bitvě generálové. Pokud nejsou, pak je někde něco špatně. V ekonomii nelze vylít zkumavku a začít „odznova“.

Ekonomie jako věda

Kovanda v této souvislosti parafrázuje belgického profesora Paul de Grauweho, že ekonomie je prostě obtížnější než třeba astronomie či fyzika. Nikoli v tom smyslu, že by nutně používala více rovnic a nekonečných vzorečků, nýbrž v tom smyslu, že po-

jednává o lidské společnosti, jejíž jsou ekonomové sami součástí. Není o neživé přírodě či o pohybu planet. I nejspičkovější přírodní vědci tak musejí paradoxně uznat, že předpovědět zásah meteoritu je vědecky méně komplexnější než schopnost identifikovat v předstihu dokonalou „finanční bouři“.

A co tedy vlastně bylo špatně? Tím neunikátnějším svědectvím mohou být určitě autentické rozhovory s hlavními světovými ekonomy, se kterými Kovanda dělal interview v době čerstvé krizové. A ty právě tvoří i větší část uvedené knihy. Tedy záhy po onom dokonalém blesku z čistého nebe, který přivedl v září 2008 svět na pokraj totálního finančního kolapsu. Právě kvůli těmto dobovým záznamům se totiž v budoucnu pozná, kdo byl a je tím skutečným ekonomickým generálem, a kdo tím, co nechce za žádnou cenu přiznat vlastní předchozí omyly a svými doporučeními jen vytloukat už dávno a opakovaně vytloukané klíny.

I nejspičkovější přírodní vědci tak musejí paradoxně uznat, že předpovědět zásah meteoritu je vědecky méně komplexnější než schopnost identifikovat v předstihu dokonalou „finanční bouři“.

Kdo byl tedy tím nejzřetelnějším spouštěčem? Americká centrální banka a legislativa nutící banky neodpovědně půjčovat, či snad příliš spóřiví Asiaté? Jaká byla úloha složitých matematických modelů? Anebo je chybou spíše to, že lidé dostatečně nevnímají principiální nekompletnost, limity modelů a jejich zjednodušování reality, jak v jednom z rozhovorů tvrdí

nositel Nobelovy ceny Robert Merton?

A co je tou nejefektivnější cestou z krize? Je tím třeba šrotovné? Anebo je řešení krize přílišného zadlužení pomocí podnětů k dalšímu zadlužování na nové auto tou nejhoupější představitelnou věcí, tak jak říká zřejmě nejslavnější Dr. Doom (Prorok krize) Peter Schiff, který krizi předpověděl s naprosto neuvěřitelnou precizností a přesností? Jsou současní poradci prezidenta Obamy lidé na tom správném místě? Anebo se jedná o politické figury již z doby Clintonovy administrativy, které byly právě u tvorby těch nejvíce destruktivních hypotečních zákonů, jak zdůrazňuje texaský emeritní profesor Svetozar Pejovich?

Odvedl Bernanke skutečně dobrou práci, tak jak tvrdí guru matematické ekonomie, legendární nositel Nobelovy ceny a autor světoznámé učebnice Paul Samuelson, jenž zároveň i přiznává, že souhlasí s téměř se vším, co říká mezi ekonomy velmi kontroverzní a vysoce prointervencionistický Paul Krugman? Budeme dopady této krize pocítovat pět až sedm let, jak odhaduje profesor Harvardovy univerzity Kenneth Rogoff? Nepovede to všechno nakonec k drastické inflaci, jak předpovídá investiční mág Marc Faber?

Vědecká elita

Takové a mnohé jiné otázky se řeší v rámci rozhovorů se sedmnácti top ekonomy současného světa, z nichž pět je přímo laureáty Nobelovy ceny. Rozdělení knihy na dva nezávislé celky, vlastní analýzu a rozhovory, může někdo vidět jako největší slabinu, a to kvůli zdánlivé nekompatibilitě a neprovázanosti. Z druhého pohledu to ale může být paradoxně vnímáno jako nejsilnější stránka. Proč?

Dokonalá bouře byla dokonalou právě proto, že byla výsledkem vysoce komplexních vlivů, které se bohužel synchronizovaly v kritickém, časově a prostorově podmíněném momentu. Pojmout

něco podobného v odpovídající integrující monografii jediného autora není v tak krátkém časovém horizontu snad vůbec možné. Krize navíc ještě zdaleka neodezněla a na systematické vědecké práce si ještě budeme muset počkat.

Díky Dokonalé bouři ale může každý proniknout do významné hloubky souvislosti spojených se vznikem finanční krize, a to dokonce i bez předešlého akademického vzdělání ekonomického směru. Úvodní část přichází s intuitivním, jakkoliv vysoce komplexním, až populárně-vědeckým elaborátem geneze příčin

Díky Dokonalé bouři může každý proniknout do významné hloubky souvislosti spojených se vznikem finanční krize, a to dokonce i bez předešlého akademického vzdělání ekonomického směru.

kritických událostí. A jsem i přesvědčen, že třeba možná pro někoho až příliš „lidová“ analogie mezi předkrizovým boomem a dýdžejem, co nechával hudbu hrát až příliš dlouho, je naprosto na místě. Je nutné pamatovat, že často ekonomové s nejlepšími univerzitami ujišťovali, že „party“ může pokračovat opravdu donekonečna. Většina se přitom vezla na ohromující vlně likvidity a tancovali přesně do rytmu dýdžejů z centrálních bank.

Druhá část knihy ve formě rozhovorů Kovandy s naprosto unikátním vzorkem světové ekonomické elity jen potvrzuje tu skutečnost, proč je ekonomie onou imperiální „královnou“ společenských věd. Tedy tou, která ovlivňuje bezprostředně životy každého z nás. Dokáže definovat principy tvorby bohatství a civilizačního pokroku a aplikovat je ve prospěch nás všech. Má ale i díky tomu potenciál teoreticky vytvořit a popsat, ale hlavně, jak jsme všichni zažili na vlastní kůži, dokonat bouři všech bouří, tu dokonalou. ■